

ZOBECNĚNÁ METODA KLÍNŮ PALEONAPJATOSTNÍ ANALÝZY: ZÁVISLOST NA LODEHO PARAMETRU

Generalized right dihedral method: dependence on Lode parameter

Rostislav Melichar, Miroslav Hroza

Katedra geologie a paleontologie, PřF MU Brno, Kotlářská 2, 611 37 Brno

Key words: inversion, paleostress analysis

Abstract

Two old basic graphical methods of paleostress reconstructions include right dihedral method (Angelier – Mechler 1977) and M-plane method (Arthaud 1969). These two methods are two marginal cases of general inverse method based on one-fault inverse analysis. Using fault coordinate system, where l -axis is stria lineation, n -axis is normal to fault plane and m -axis complete right-hand orthogonal system lmn , it is easy to derive equation for Lode parameter $\mu_L = (2\sigma_2 - \sigma_1 - \sigma_3)/(\sigma_1 - \sigma_3)$ in dependence on direction of σ_1 and σ_3 respectively. This function limits field of possible σ_1 -directions with decreasing of μ_{Lmax} (Fig. 2a) and σ_3 -field with increasing of μ_{Lmin} . The field of σ_1 is equivalent to right dihedral quadrant for $\mu_L \leq 1$ as one extreme and it is reduced to part of M-plane for $\mu_L = -1$ as the second extreme (Fig. 1). Based on it we can make equal-area plot for fields of σ_1 and σ_3 with isolines of μ_L (Fig. 2b, c). With these plots we can determine upper and lower limits of μ_L (μ_{Lmax} , μ_{Lmin}), and corresponding fields of σ_1 and σ_3 respectively.

V posledních dvaceti letech se velmi rozšířily numerické metody paleonapjatostní analýzy. Zatímco přímá úloha napjatostní analýzy již delší dobu nečiní žádné potíže, zcela uspokojivé „přímé“ řešení obrácené úlohy paleonapjatostní analýzy dosud nalezeno nebylo. Tento článek je dalším příspěvkem k tomuto problému.

U přímé úlohy vycházíme ze znalosti tenzoru napjatosti $\mathbf{T}$ a určujeme směr vektoru pohybu $\mathbf{l}$ (lineace rýhování) po zlomové ploše dané její normálou $\mathbf{n}$:

$$\mathbf{l} = \frac{\boldsymbol{\tau}}{|\boldsymbol{\tau}|}, \text{ kde } \boldsymbol{\tau} = \mathbf{T} \cdot \mathbf{n} - (\mathbf{n}^T \cdot \mathbf{T} \cdot \mathbf{n}) \mathbf{n}.$$

Při řešení obrácené úlohy na základě známé orientace rýhování a plochy zlomu ($\mathbf{l}$, $\mathbf{n}$) usuzujeme na tenzor napjatosti $\mathbf{T}$, který je tvořen šesti nezávislými složkami. Z matematického rozboru inverzní úlohy vyplývá, že jsou určitelné pouze složky čtyři, z nichž tři určují směry hlavních normálových napětí a čtvrtá charakterizuje tvar elipsoidu napjatosti. Ten lze vyjádřit např. Lodeho parametrem:

$$\mu_L = \frac{2\sigma_2 - \sigma_1 - \sigma_3}{\sigma_1 - \sigma_3}.$$

Jeho velikost může dosahovat hodnot: $-1 \leq \mu_L \leq 1$. Pro napjatostní inverzi byly navrženy v podstatě dvě skupiny metod. První z nich je založena na řešení přímé úlohy a „úplném“ prohledání všech možných řešení. Ve druhé skupině metod hledáme nejlepší možné řešení, které získáme minimalizací vybrané funkce pro odchylku mezi směrem tečného napětí na zlomu a směrem lineace rýhování. Zcela mimo zájem stojí dnes grafické metody, které se však v současné době s prudkým rozvojem počítačové techniky mohou velmi dobře uplatnit. Navíc mají tu výhodu, že při vyhodnocování dat je názorně vidět vztah mezi jednotlivými daty a celkovým řešením, což o numerických metodách říci nemůžeme.

Dosavadní grafické metody

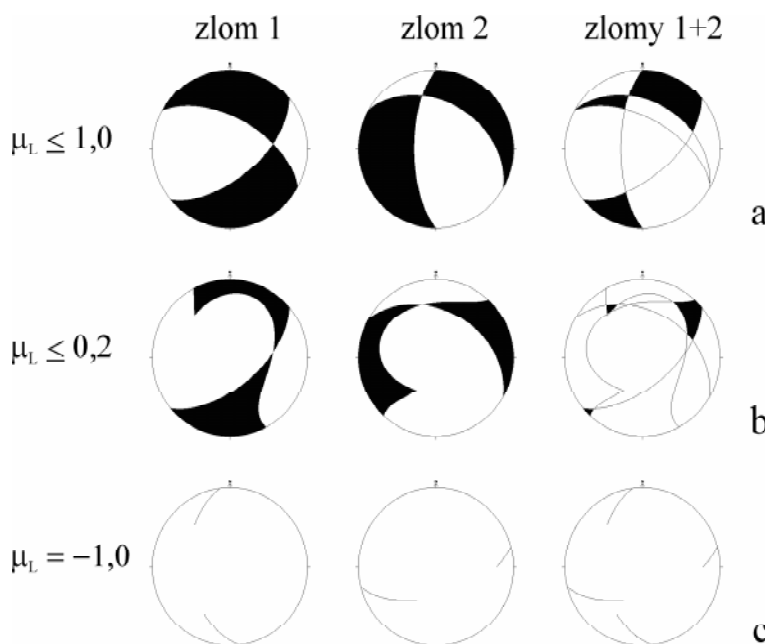
V minulosti byly prezentovány dvě základní grafické metody paleonapjatostní analýzy: tzv. metoda M-ploch (Arthaud 1969) a metoda pravouhlých klínů (Angelier – Mechler 1977). Metoda pravouhlých klínů spočívá v prostorovém rozdělení možných směrů do čtyř kvadrantů pomocí plochy zlomu a plochy A (tj. plochy kolmé k lineaci rýhování). Pro $\mu_L \leq 1$ pak směr σ_1 leží v jednom z těchto kvadrantů a v kvadrantu protilehlém (kompresní klíny) a pro $-1 \leq \mu_L$ je směr σ_3 situován někde uvnitř dvou zbyvajících kvadrantů (extenzní klíny). Při zpracovávání souboru více zlomů sledujeme zvlášť překrývání kompresních a zvlášť extenzních klínů. Výsledné řešení pro směr σ_1 , resp. σ_3 odpovídá překryvu všech kompresních, resp. extenzních klínů (viz obr. 1a).

V případě, že napětíové pole má rotační charakter (tj. $|\mu_L| = 1$), použijeme pro určení polohy směru σ_1 ($\mu_L = -1$), resp. směru σ_3 ($\mu_L = 1$) metodu M-ploch (tj. ploch paralelních s lineací a kolmých k ploše zlomu). Správné řešení má směr odpovídající průsečnici M-ploch (viz obr. 1c), zbylé dva směry hlavních normálových napětí leží v rovině kolmé.

Níže popsaná metoda umožňuje omezení pole směru σ_1 pro rozsah hodnot $k_1 \leq \mu_L \leq 1$ a pole směru σ_3 pro rozsah hodnot $-1 \leq \mu_L \leq k_2$, kde k_1 a k_2 jsou libovolné konstanty $|k_i| \leq 1$. Z uvedeného pak názorně vyplývá, že metoda klínů a metoda M-ploch jsou jen krajními mezemi níže popsaného postupu (viz obr. 1), neboť metoda klínů pracuje pouze s maximálním rozsahem možných hodnot μ_L (tj. $-1 \leq \mu_L \leq 1$) a metoda M-ploch s jejich rozsahem minimálním (tj. $|\mu_L| = 1$).

Princip zobecněné metody

Základ metody spočívá ve využití Lodeho parametru pro omezení polí možných směrů σ_1 a σ_3 . Z rovnic popisujících napjatost na zlomu byly odvozeny výrazy pro minimální a maximální možnou hodnotu Lodeho parametru μ_{Lmin} ,

Obr. 1 - Metody omezení směru σ_1 : a – Angelier-Mechlerova metoda klínů ($\mu_L \leq 1$); b – omezení pomocí Lodeho parametru $\mu_L \leq 0,2$; c – Arthaudova metoda M-ploch ($\mu_L = -1$), v tomto případě nemá řešení. Zlom 1: S 140/60, L 209/32, zlom 2: S 30/40, L 90/23.

Fig. 1 - Equal-area plots for different methods of σ_1 - determination based on one-fault inversion: a – Angelier-Mechler's method ($\mu_L \leq 1$); b – described method (variable μ_L , e.g. $\mu_L \leq 0.2$); c – Arthaud's method ($\mu_L = -1$, no solution in this case).

resp. μ_{Lmax} pro jeden zlom v závislosti na orientaci os hlavních normálových napětí σ_1 , resp. σ_3 vůči ploše zlomu a směru rýhování. Pro jednoduchost byly výpočty prováděny v souřadné soustavě zlomu lmn (osa l – směr rýhování, osa n – směr normály k ploše zlomu a osa m – směr zvolený tak, aby soustava byla ortogonální a pravotočivá). Směrový vektor σ_1 , resp. σ_3 má pak složky $[l_1, m_1, n_1]^T$, resp. $[l_3, m_3, n_3]^T$. Získané rovnice popisující hodnotu μ_L v závislosti na relativní orientaci směru σ_1 a σ_3 vůči zlomové ploše a lineaci a mají tento tvar:

$$\mu_{Lmin} = \frac{3l_1^2 - 4(1 - n_1^2)(l_1^2 + n_1^2) \pm 4\sqrt{n_1^2(1 - l_1^2 - n_1^2)(1 - n_1^2)(l_1^2 + n_1^2)}}{l_1^2}$$

a

$$\mu_{Lmax} = \frac{-3l_3^2 + 4(1 - n_3^2)(l_3^2 + n_3^2) \pm 4\sqrt{n_3^2(1 - l_3^2 - n_3^2)(1 - n_3^2)(l_3^2 + n_3^2)}}{l_3^2}$$

Řešením rovnic dostaneme izolinie Lodeho parametru μ_{Lmin} , resp. μ_{Lmax} pro omezení polohy směru σ_1 , resp. σ_3 pro jednotlivé zlomy (obr. 2a, b, d, e).

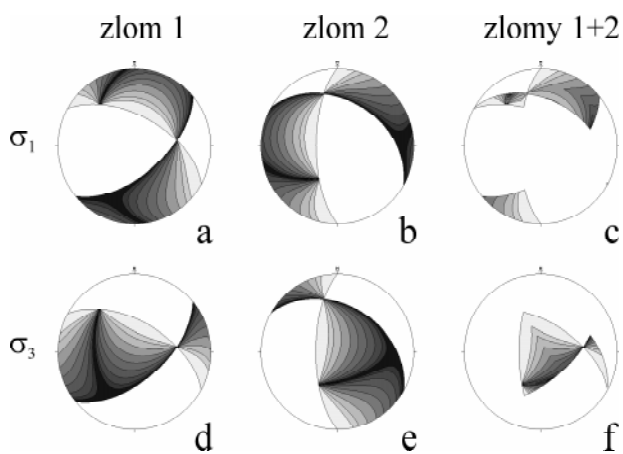
Při řešení inverzní úlohy pro homogenní soubor zlomů určíme pro možné směry σ_1 nejvyšší hodnotu μ_{Lmin} získanou z jednotlivých zlomů a pro σ_3 nejnižší hodnotu μ_{Lmax} (obr. 2c, f). Nakonec zjistíme pro σ_1 minimální hodnotu Lodeho parametru, pro kterou má ještě soubor zlomů řešení a tou omezíme pole rozsahu směrů σ_3 . Podobně určíme pro σ_3 maximální hodnotu Lodeho parametru, pro kterou ještě existuje řešení a touto hodnotou omezíme oblast možné polohy směrů σ_1 . Tyto hodnoty zároveň určují interval možných hodnot μ_L . Není-li nalezeno žádné řešení, jedná se o nehomogenní soubor zlomů vzniklý v různých stavech napjatosti.

Praktické použití

Pro demonstraci použití metody byl vytvořen soubor náhodně orientovaných zlomů. Tento soubor byl testován ve zvoleném napěťovém poli o velikosti hlavních

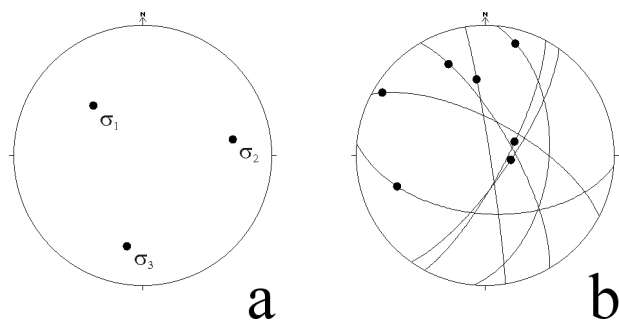
normálových napětí $\sigma_1 = 60$ MPa, $\sigma_2 = 20$ MPa a $\sigma_3 = 10$ MPa (tj. $\mu_L = -0,6$) a směrech znázorněných na obr. 3a.

Pro úhel vnitřního tření $j = 20^\circ$ bylo reaktivováno 7 zlomů. Orientace jejich ploch a směr vzniklého rýhování vyplývá z obr. 3b, ve všech případech se jednalo o zlomy s poklesovou složkou pohybu.

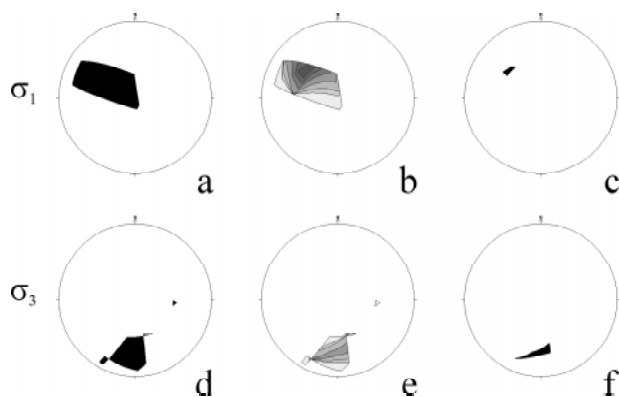
Obr. 2 - Izolinie Lodeho parametru pro stejné zlomy jako v obr. 1: a – izolinie μ_{Lmin} v kompresním kvadrantu pro zlom 1; b – izolinie μ_{Lmin} v kompresním kvadrantu pro zlom 2; c – izolinie maximálních hodnot parametrů μ_{Lmin} v průniku kompresních kvadrantů pro zlomy 1 a 2; d – izolinie μ_{Lmax} v extenzním kvadrantu pro zlom 1; e – izolinie μ_{Lmax} v extenzním kvadrantu pro zlom 2; f – izolinie minimálních hodnot parametrů μ_{Lmax} v průniku extenzních kvadrantů pro zlomy 1 a 2. Izolinie μ_L : -1,0; -0,9; -0,8; -0,6; -0,3; 0; 0,3; 0,6; 0,8; 0,9; 1,0.

Fig. 2 - Equal-area plots of distribution σ_1 and σ_3 showing field reduction in dependence on μ_{Lmin} and μ_{Lmax} for faults from Fig. 1: a – fault 1, σ_1 -plot with μ_{Lmin} isolines; b – fault 2, σ_1 -plot with μ_{Lmin} isolines; c – σ_1 -plot with maximal value of μ_{Lmin} for faults 1 and 2; d – fault 2; σ_3 -plot of μ_{Lmax} isolines; e – fault 2, σ_3 -plot with μ_{Lmax} isolines; f – σ_1 -plot with minimal value of μ_{Lmax} for faults 1 and 2. Isolines of μ_L : -1.0, -0.9, -0.8, -0.6, -0.3, 0, 0.3, 0.6, 0.8, 0.9, 1.0.

Obr. 3 - Data použitá pro demonstraci inverzní metody: a – zvolené směry hlavních normálových napětí σ_1 , σ_2 a σ_3 ; b – orientace ploch reaktivovaných zlomů a směr vzniklého rýhování (všechny zlomy mají poklesovou složku pohybu).
Fig. 3 - Data used: a – directions of principles normal stresses σ_1 , σ_2 and σ_3 ; b – reactivated planes with movement directions (normal faults).

Na obr. 4 je uvedeno srovnání grafických metod řešení inverzní úlohy pro reaktivované zlomy. Inverze byla řešena jak klasickou metodou klínů (obr. 4a, d), tak novou metodou (obr. 4b, c, e, f). Z obr. 4a, d je patrné, že metodou klínů získáme relativně velké oblasti možné polohy směrů hlavních normálových napětí. Na obr. 4b, e jsou znázorněny izolinie Lodeho parametru μ_{Lmin} , resp. μ_{Lmax} . Pro σ_1 je minimální hodnota Lodeho parametru $\mu_{Lmin} = -0,602$ a pro σ_3 je maximální hodnota parametru $\mu_{Lmax} = -0,434$, takže hodnota Lodeho parametru, pro kterou je inverzní úloha řešitelná, leží v intervalu $\mu_L \in \langle -0,602; -0,434 \rangle$. To znamená, že široký

Obr. 4 - Grafické řešení inverzní metody: a – Angelier-Mechlerova metoda klínů pro σ_1 ; b – izolinie Lodeho parametru μ_{Lmin} pro σ_1 ; c – omezení směru σ_1 pomocí parametru μ_{Lmax} ; d – Angelier-Mechlerova metoda klínů pro σ_3 ; e – izolinie Lodeho parametru μ_{Lmax} pro σ_3 ; f – omezení směru σ_3 pomocí parametru μ_{Lmin} .
Fig. 4 - Equal-area plots with graphical solution of inversion method: σ_1 -plots: a – Angelier-Mechler's method; b – isolines of μ_{Lmin} ; c – result of presented method; σ_3 -plots: d – Angelier-Mechler's method; e – isolines of μ_{Lmax} ; f – result of presented method.

rozptyl polohy možných směrů hlavních napětí, získaných metodou klínů, můžeme zúžit tak, že oblast pro σ_1 omezíme hodnotou $\mu_L = -0,434$ a oblast pro σ_3 omezíme hodnotou $\mu_L = -0,6$ (obr. 4c, f). Jak je patrné nová metoda nám ve srovnání s Angelier-Mechlerovou metodou klínů mnohem lépe omezí oblasti možné polohy os σ_1 a σ_3 .

Literatura:

- Angelier, J. – Mechler, P. (1977): Sur une méthode graphique de recherche des contraintes principales également utilisable en tectonique et en séismologie: la méthode des dièdres droits. – Bull. Soc. géol. France, 19, 6, 1309–1318. Paris.
- Arthaud, F. (1969): Méthode de détermination graphique des directions de raccourcissement, d'allongement et intermédiaire d'une population de failles. – Bull. Soc. géol. France, 11, 729–737. Paris.